

Liesbeth Noordegraaf-Eelens

Na de crisis, tijd voor optimisme

"Dit nooit meer!" dachten en riepen velen na de financiële crisis. Het gedrag van bankiers was de afgelopen decennia volledig uit de hand gelopen. Als een monster van Frankenstein was het financiële systeem met zijn scheppers aan de haal gegaan. Gelukkig heeft de crisis ons laten zien hoe de zaken 'echt' in elkaar zitten. Het is kennis die ons wapent tegen crises in de toekomst, zo wordt gedacht. Dat lijkt optimisme, maar het is een illusie. Net als in het verleden, zal in de toekomst het handelen ook weer uit de hand lopen. Het zal onbedoelde uitkomsten genereren en dat leidt tot onzekerheid en weer nieuwe crises. Voor sommigen is dat wellicht een deprimerende boodschap, maar juist onzekerheid kan een reden voor optimisme zijn.

Handelen dat uit de hand kan lopen is niet alleen aan bankiers voorbehouden. Een voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van chloorfluorkoolstofverbindingen (CFK's). Deze zijn in de jaren '30 van de 20ste eeuw ontwikkeld als alternatief koelmiddel voor de dan gebruikte koelmiddelen: ammoniak, koolstofdioxide en zwaveldioxide. CFK's werden op dat moment gezien als veiliger, want ze zijn in tegenstelling tot de dan gebruikte koelmiddelen brandbaar noch giftig. In het midden van de jaren '70 ontdekten chemici dat CFK's de ozonlaag van de stratosfeer bechadigen. Deze gevolgen hadden de uitvinders niet voorzien, zij gingen er juist vanuit dat hun uitvinding veiligheid zou brengen. Handelen dat veiligheid wou bevorderen heeft uiteindelijk gevaar gecreëerd.

Van de CFK's is het een kleine stap naar financiële producten als MBS'en (Mortgage Backed Securities), CDO's (collateralized debt obligations), en de CDS'en. In de jaren '70 van de 20ste eeuw is een eerste variant van deze producten (MBS'en) ontwikkeld door het Amerikaanse Ministerie voor Huisvesting. De producten zorgden voor een herverdeling en verspreiding van de risico's. Dit maakte de producten aantrekkelijk voor verschillende partijen: bankiers konden er winst mee maken, toezichhouders zagen dat de producten de risico's spreidden, en voor politici waren ze aantrekkelijk omdat ze ook voor de minder-vermogenden een eigen huis in het vooruitzicht stelden. De dynamiek die zich vervolgens ontwikkelde door de handel in deze producten heeft niet alleen veel geld opgeleverd, zij was ook een belangrijk fundament van de kredietcrisis. Het succes van de producten had ervoor gezorgd dat risico's zo verspreid waren dat ze ongeveer overal zaten, maar niemand wist waar precies. Handelen dat als doel had risico's te beheersen, heeft de risico's groter gemaakt.

Beide voorbeelden laten zien hoe goede bedoelingen en hoge verwachtingen uiteindelijk verkeerd uit kunnen pakken. Zij laten ook zien dat dit geen dynamiek is die alleen in de financiële markten gevonden kan worden. Volgens de Duitse socioloog Ulrich Beck is dit hét beeld van de samenleving waarin wij nu leven, hij spreekt van een Risicomaatschappij. De mens handelt op basis van veel intelligentie, gedetailleerd uitgedachte plannen en hoogwaardige technologie. Maar, voorafgaand aan het handelen, en zelfs tijdens het handelen zijn de effecten hiervan niet te overzien. Beck voegt daar nog aan toe dat de kans op onbedoelde effecten groter wordt als de technologie en de kennis geavanceerder worden. Het is de tragiek van de goede bedoelingen. Kennis is niet alleen macht, kennis genereert ook onzekerheid. De onzekerheid die ontstaat, duidt op toekomstscenario's waar we vooraf geen rekening mee hebben gehouden. Dit zal ongetwijfeld leiden tot meer crises. Want een crisis ontstaat op het moment dat deze onverwachte toekomstscenario's bedreigend worden.

"Juist onzekerheid kan een reden voor optimisme zijn"

Wat betekent dat nu voor ons handelen? Uit angst voor onzekerheid zouden we kunnen besluiten om helemaal niets meer te doen. Dat is een mogelijke, maar geen aantrekkelijke optie.

Alternatief is dat we zoeken naar structuren waarin de onbedoelde effecten ook een plaats krijgen. Bij alles wat we doen denken we: stel dat het misgaat, hoe vangen we dan de klappen op? Dat kan door te zorgen voor vangnetten. In veel landen speelde de overheid tijdens de kredietcrisis de rol van vangnet. Hieraan gekoppeld is het van belang om 'Juslandsscenario's', situaties waarbij het vangnet niet in staat is om de schade op te vangen, te voorkomen. Dat betekent het handelen beperken, zowel wat betreft omvang als het aantal mensen dat erbij betrokken wordt. Een andere constructie is het vooraf verdelen van aansprakelijkheden en dus afspraken maken over wie de risico's zal dragen.

Tot slot moeten we ons niet laten afschrikken door de onzekerheid die ons handelen zal genereren. Want onzekere momenten bevatten ook veel mogelijkheden. Het is in onzekere tijden dat mensen beslissingen moeten nemen die er echt toe doen en die laten zien waar ze voor staan. Of zoals de filosoof Hannah Arendt het zei: zonder onzekerheid geen vrijheid. Door de crisis is die onzekerheid weer wat dichterbij gekomen. Dat is een reden voor optimisme. ●

Liesbeth Noordegraaf-Eelens is als filosoof/econoom verbonden aan de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur in den Haag en aan de Erasmus School of Economics (Rotterdam). Eerder verschenen van haar o.a. *De Overspelige Bankier* (2004) en samen met Olav Velthuis schreef ze *Op naar de volgende crisis!* (2009)